

*L'església etiòpica
està formada per
una vasta i
complexa jerarquia.*

El cristianisme ortodox d'Etiòpia

Jordi Feu i Gelis
Anna Farjas i Bonet

La nostra anada a Etiòpia no va pas sortir del no-res. Ja feia uns quants anys que teníem aquest país en els nostres plans arran d'un primer contacte amb el conegut viatger Jorge Sánchez just quan acabava de tornar del seu viatge de set mesos de durada pel continent africà. Ens van quedar ben gravades les seves paraules sobre Etiòpia, dient-nos que va ser una excepció a l'Àfrica, un lloc sorprenent, un país que no ens podíem perdre si posàvem els peus per aquells indrets.

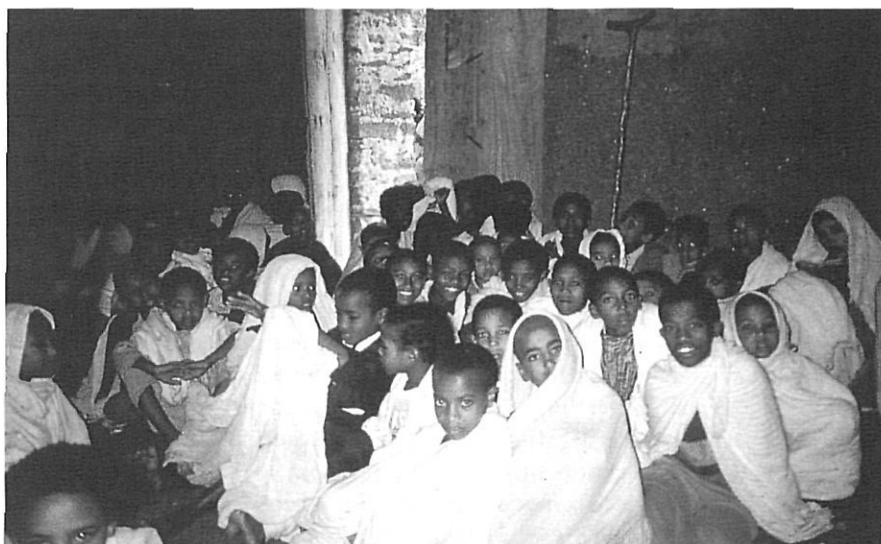
Vam trobar estranya la recomanació ja que, fent memòria, el que recordàvem d'aquest lloc era la informació que havien difós els mitjans de comunicació: la fam, la misèria, les grans sequeres patides sobretot als anys 80. En Jorge ens parlà d'Etiòpia, d'un país caracteritzat per la diversitat ètnica i religiosa, per la riquesa artística, etc. Etiòpia, segons les seves explicacions, es distingia per estar aferrada al mode de vida tradicional, per haver esquivat la colonització europea i per la bellesa de la gent i del paisatge.



Els ortodoxos etiops dejenen 55 dies per Pasqua i tots els dimecres i divendres de l'any.



L'església de Debre Berhan, a Goudar, recorda l'arca de Noè.



L'interior del temple es divideix en tres parts, per establir una gradació entre els membres de la comunitat.

La recomanació la vàrem trobar d'allò més interessant i vam acabar de decidir-nos tot fullejant llibres on les fotos ens parlaven d'esglésies esculpides a la roca, de monjos ascetes que feien vida retirada, de celebracions religioses lligades a una litúrgia antiga, d'un país asfixiat per una guerra i dues dictadures. Allà hi teníem el nostre destí, el nostre viatge, el nostre recular en el temps...

Addis Abeba, Nova Flor

Quan comencem a volar damunt del territori etiop ens sorprenem de la verdor dels camps: ens trobem damunt d'un paisatge exuberant, amb muntanyes i molts llacs. Cal recordar que estem a l'època de pluges la qual correspon al nostre estiu i per això podem divisar una verdor molt intensa tot i que efímera. Més tard sabrem que quan s'acaba la temporada de pluges els camps es cobreixen d'un color ocre i tot queda més sec.

A l'aeroport es respira certa tensió amb la presència de policies molt estrictes que ens menen la pressa per tal d'abandonar el recinte. Ràpidament ens adonem que tot plegat està envoltat de fortes mesures de seguretat. El control exercit al recinte no permet que els amics o parents dels passatgers entrin al vestíbul i la gent que ens ve a rebre s'ha d'esperar al carrer, darrere d'unes tanques.

Només de sortir de l'aeroport agafem un minibus que ens porta al bell mig de la capital, Addis Abeba, que en català vol dir Nova Flor. Aquest fou el nom atorgat per l'emperador Menelik II, fundador d'aquesta ciutat l'any 1896. Addis és la tercera capital més alta del món amb 2.400 m d'altitud. Es tracta d'una ciutat amb grans desnivells, desorganitzada, amb pocs carrers asfaltats però també amb espais reservats a la clientela acabalada que s'afanya a fer diner. El cos diplomàtic també s'ha fet el seu illot per viure confortable enmig d'un territori fred, gris i ple de misèria. A la ciutat contínuament hi arriba gent de les rodalies que espera trobar unes condicions de vida més dignes. Malauradament, la majoria veu ben aviat frustrades les seves aspiracions i s'ha d'acontentar a trobar un petit espai a la vorera d'un carrer per muntar-hi una barraca que els permeti resguardar-se de les baixes

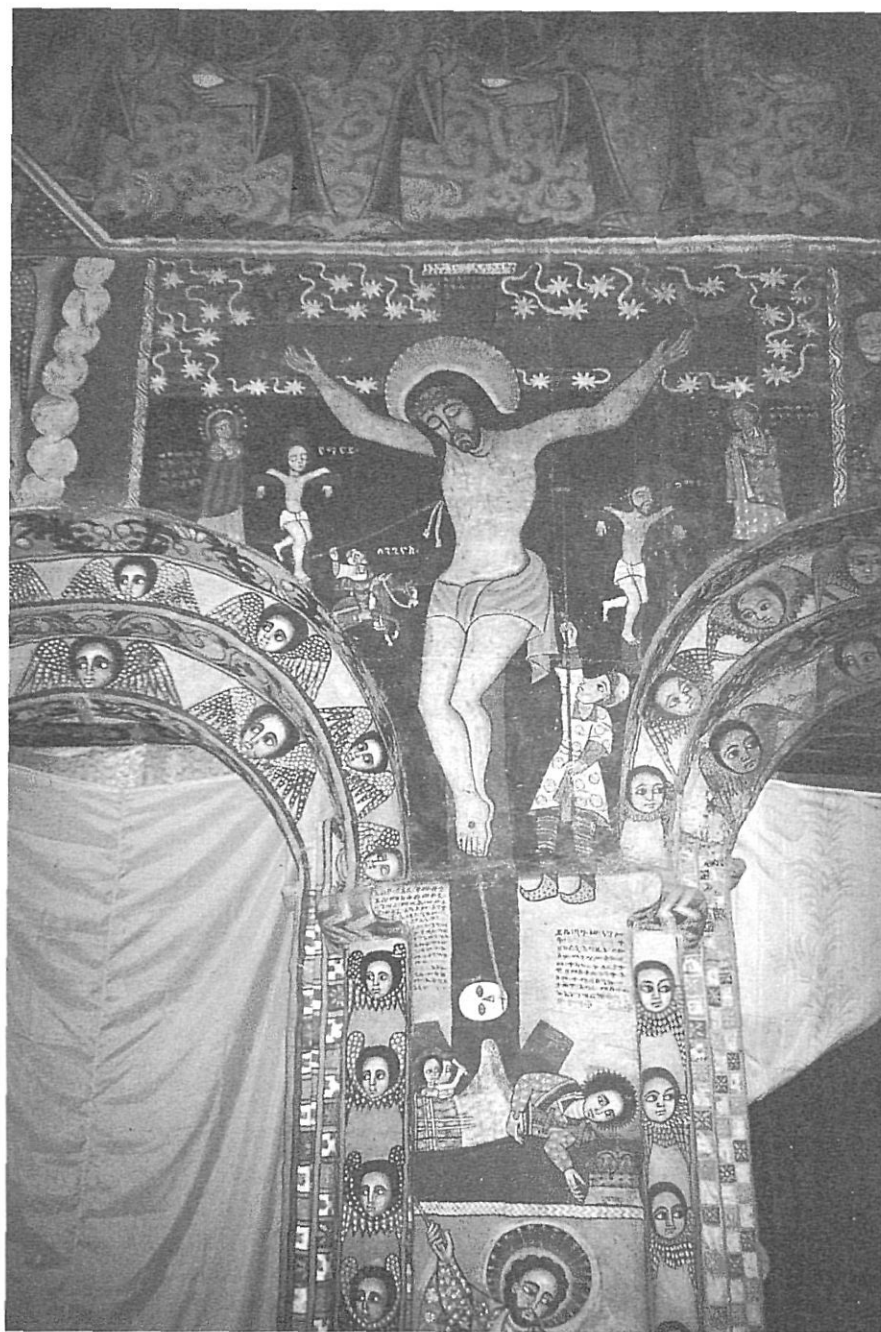
temperatures. Durant el dia, subsisteixen com poden: demanen almoïna, netegen sabates o ronden a la vora dels turistes per intentar treure'n quelcom. A la capital es respira tensió per tots cantons: intents de robatoris continuats, estafadors, escorcolls a l'hora d'entrar en els edificis públics, etc. Aquesta és l'atmosfera que es viu dia rere dia a «Nova Flor».

El nord del país: Gondar

Decidim anar com més aviat millor al nord del país, concretament a Gondar i a Lalibela amb l'objectiu de trobar un ambient més tranquil i alhora poder observar les celebracions i els ritus que tant esperem.

Agafem l'autobús i quina és la nostra sorpresa en veure que el bitllet està marcat amb data de 3 de desembre de 1988 mentre que per a nosaltres és el 9 d'agost de 1996. Més tard sabrem que els etiòps es regeixen pel calendari julià mentre que nosaltres ho fem mitjançant el gregorià. Quan demanes per l'horari de sortida dels autobusos tampoc es correspon al nostre horari habitual. Si et diuen que l'autobús surt a les 11 del matí vol dir que surt a les 5 del matí en el nostre horari, ja que comencen el dia coincidint amb la posta de sol, a les 6 de la tarda. Heus aquí les primeres diferències visibles, unes particularitats articulades com veurem més tard entorn del fet religiós que regeix i estructura bona part de la vida dels etiòps. El calendari també s'estructura de manera diferent, l'any es divideix en 13 mesos, 12 dels quals són de 30 dies i un de 5 o 6 (depenent de si l'any és bixest o no).

Després de dos dies de viatge amb autobús –tot fent nit en un poble proper a Debre Markos– arribem a l'estació d'autobusos de Gondar. Ens allotgem en un hostel econòmic –curiosament transformat en un prostíbul a mitjanit– i tot seguit caminem cap a una zona obligada per a tot viatger que visita la ciutat. Ens referim als famosos Castells de Gondar, fets construir pel rei Fasil cap a mitjan del segle XVII. Els castells, dos dels quals estan excel·lentment ben conservats, ens recordaren els que podem trobar per Castella o Portugal. Això no ens havia d'estranyar, perquè, tal com ens explicà el guia del recinte, el rei Fasil va tenir



A les parets de Debre Berhan hi ha esplèndides pintures, com aquesta de la crucifixió.

el suport d'arquitectes portuguesos per a dur a terme el seu caprici. Si bé avui dia estan deshabitats i en procés de restauració, val la pena recordar que foren utilitzats com a magatzem d'explosius durant l'ocupació italiana dels anys 1936-41. La gent gran de Gondar encara té viu el record d'aquest fet, tant és així que, en sentir-nos parlar català, se'ns dirigiren simpàticament en italià amb l'objectiu de fer conversa.

Tot seguit, i aprofitant la poca estona de llum que ens queda, ens dirigim als banys fets construir pel mateix Fasil. Es tracta, seguint els nostres

esquemes, d'una gran piscina vorejada per un petit jardí que desprèn pau i repòs. Actualment, tot i haver perdut la funció lúdica que havia pogut tenir, encara es fan servir. Anualment s'hi celebra el Timket, l'epifania de l'església ortodoxa d'Etiòpia.

Heptaselasie i l'església ortodoxa

En sortir del recinte trobem un vailet molt amable, en Heptaselasie, que ens acompanyarà durant tota la nostra estada a Gondar. Ha estat una gran sort conèixer-lo perquè a més d'estar predis-



Un monjo prega assegut a la porxada de Debre Berhan.

posat a ensenyar-nos la ciutat, les diferents esglésies, i d'introduir-nos a les celebracions litúrgiques, és alhora un gran coneixedor del cristianisme ortodox etiòp que tant ens interessa.

En Heptaselasie ens comenta que és un diaca de l'església de Debre Berhan Selasie i nosaltres, encuriosits, li demanem més informació. Amb gran detall ens explica que l'església ortodoxa etiòpica està formada per tota una vasta i complexa jerarquia. En primer lloc ens parla dels monjos, estament que es troba a la cimera de la jerarquia eclesiàstica i que són els únics autorit-

zats per oficiar la missa. Sense demanar-li res més ens diu que han de guardar el celibat i han de dur una vida summament austera. Actualment viuen de les donacions dels feligresos, de la venda d'entrades als turistes i viatgers que volen visitar l'església, etc. Ens parla també dels capellans, persones que tenen un grau de responsabilitat inferior respecte als monjos, es poden casar i generalment es distingeixen per dur un turbant blanc al cap. Seguint l'escalafó fa esment dels *Margueta* i *Debtera*, que són les persones encarregades de la música i de

posar ordre a l'espai menys sagrat de l'església. Amb gran precisió, ens recalca que els *margueta* són també considerats mestres ja que s'ocupen d'instruir els nens i nenes de la comunitat. Veient que prestem atenció a les seves explicacions, amb un gest de complicitat ens xiuxiueja *sotto voce* que se'ls atribueixen amplis coneixements curatius i a voltes posen en pràctica ritus no permesos –almenys de forma manifesta– per l'església etiòpica. Més tard, un africanista que trobem durant el viatge afirma que es tracta d'uns ritus precristians.

Tot i fer-se tard, en Heptaselasie no sembla que vulgui acabar l'amical conversa. Abans d'anar a sopar plegats ens diu que vol comentar-nos quatre coses més. Per últim ens parla de la seva posició dins de l'església ortodoxa etiòpica, és a dir, dels diaques. Aquests són nens i nois que ajuden l'església sense rebre cap remuneració. Han de dur una vida ascètica i sobreviuen gràcies a l'almoina que els donen els fidels. A canvi, tenen la possibilitat de rebre instrucció per part d'un *Margueta*. Es tracta d'un ensenyament fonamentalment memorístic, un tret característic de totes les societats tradicionals. Per acabar ens diu que per damunt de tots els estaments que ens ha comentat hi ha els bisbes i el patriarca, cap de l'església etiòpica, independent d'Alexandria des de l'entronització de l'emperador Haile Selasie.

Sense adonar-nos-en, la poca claror de l'hora baixa acaba per esvair-se completament; a més, comença a fer fresca. Entretant decidim anar a fer un mos tots plegats amb l'objectiu de saber alguna cosa més sobre aquesta fascinant religió. En Heptaselasie ens porta a l'hotel *Fagera*. En arribar-hi quedem un xic sorpresos perquè externament fa la sensació de ser un habitatge senyorial que fuig de la típica arquitectura etiòpica. Posteriorment ens assabentem que aquest edifici fou originalment construït com a xalet per un dels feixistes de Mussolini. El cambrer de l'hotel ens invita a provar la *injera*, una mena de coca feta de *tef*, un cereal únic a Etiòpia. La pasta es fermenta durant tres dies abans de ser cuinada i se sol servir en una gran safata circular acompanyada de verdures, carn, patates, etc., segons l'ocasió. L'aspecte és immillorable i veure el

ritual que es du a terme per menjar-la encara és més bell. Cada persona n'agafa un tros amb la mà dreta i amb destresa es recullen verdures o la carn amb la seva salsa. El gust és tot peculiar –té un punt d'agre– i té una textura esponjosa. Per beure, res d'excursionista, aigua amb gas, que és el que beuríem al llarg de tot el viatge.

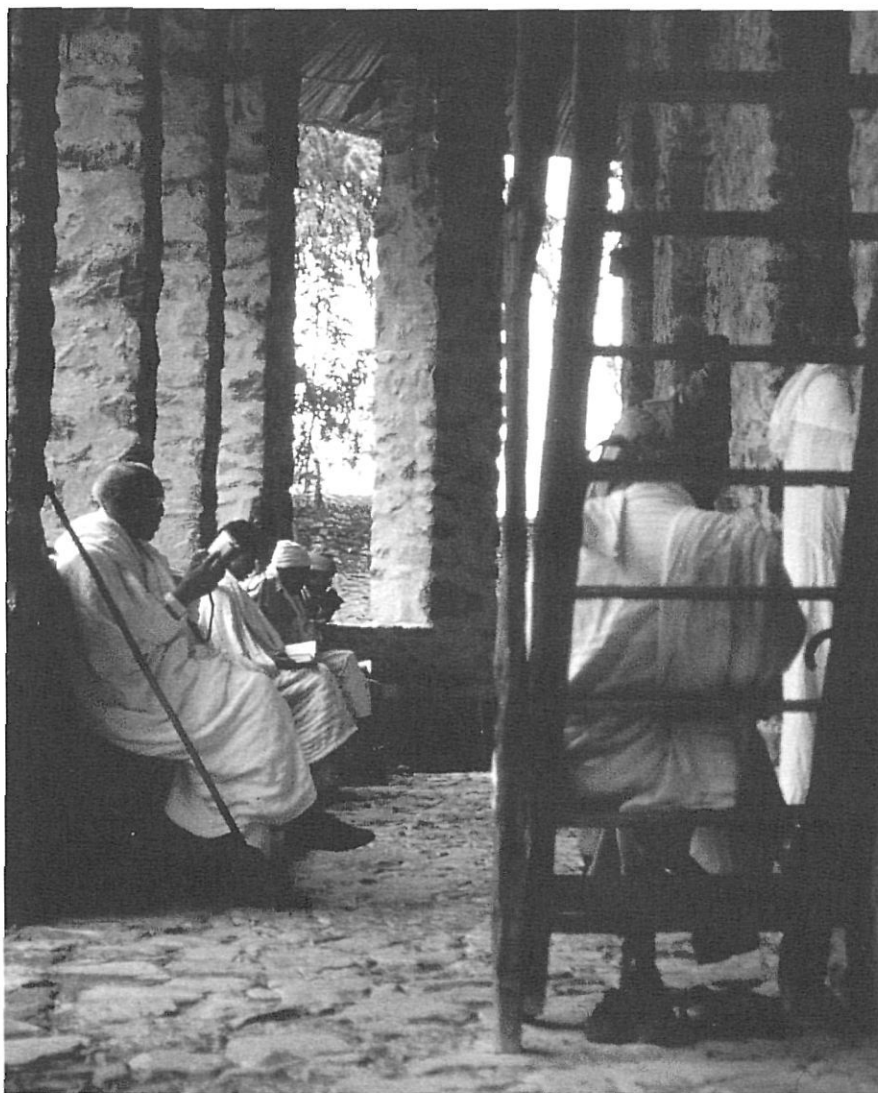
Dejunis i celebracions

Sense demanar-ho, el cambrer ens serveix la *injera* amb verdures. En Heptaselasie ens diu que avui no menja carn perquè és dia de dejuni. Els etiòps, com els antics cristians, no sols fan dejuni 55 dies per Pasqua sinó que en fan cada dimecres i cada divendres en el transcurs de l'any.

Mentre degustem aquest plat, en Heptaselasie s'afanya a explicar-nos tot allò que encara no ens ha contat respecte al cristianisme ortodox etiòp.

Algunes de les celebracions més importants en la litúrgia etiòp són: el Nadal, que se celebra el 7 de gener; el Timket o Epifania, celebrat el 19 de gener per commemorar el dia que Crist va ser batejat; l'Any Nou, celebrat l'11 de setembre; la trobada de la creu, el dia 16 de setembre, etc. Els batejos també són ben particulars. Els nens són batejats al cap de 40 dies d'haver nascut i les nenes al cap de 80. La cerimònia consta de tres moments ben diferenciats. El primer, transcorre en el pòrtic de l'església. Aquí, el sacerdot llegeix uns textos sagrats sota la llum tènue d'una espelma mentre la resta dels fidels participen de la missa. La segona part es produeix en la zona més sagrada que és on hi ha l'arca de l'aliança. Segons ens explica el nostre amic, el monjo encarregat de vetllar per l'arca l'ensenya per primera i última vegada al nadó. Posteriorment, amb els braços alçats el presenta a la resta de la comunitat i el lliura als seus respectius pares. És en aquest moment quan el nadó entra a formar part de la comunitat.

A banda d'aquest ritual ens explica com es fan casaments, enterraments, etc. i sense adonar-nos-en s'ha fet completament fosc. Decidim aturar la conversa i retrobar-nos el dia següent per anar a visitar –en paraules del nostre company– l'angelical església de Debre Berhan Selasie.



Els etiòps eixamplen la zona sagrada més enllà dels murs del temple.

A toc de diana en Heptaselasie ens ve a buscar a la nostra pensió i ens proposa fer el cafè a casa seva abans d'anar a visitar l'església. En arribar a la seva llar, la mare i les germanes ens donen la benvinguda i tot seguit inicien la cerimònia del cafè.

Primer reguen un xic el terra i després espargeixen herbes i cremencens. Quan els grans de cafè ja estan torrats els passen pels nostres nassos perquè puguem gaudir de la seva olor. Llavors els aixafen amb un morter de fusta i els aboquen a una olla negra feta de fang on hi ha l'aigua bullint. Finalment, serveixen un cafè excel·lent en tres rondes amb unes tasses molt petites.

Un cop acabat el ritu del cafè reprenem la marxa i ben aviat ens trobem davant de l'església de Debre Berhan que ens deixa bocabadats per la seva estructura arquitectònica.

L'església de Debre Berhan

Aquesta església, a diferència de la major part d'esglésies etiòps que són circulars, té una forma ovoïdal. El monjo que ens l'ensenya ens diu que recorda l'Arca de Noè. L'interior de l'edifici es divideix en tres parts. A cada una d'elles s'hi duen a terme uns ritus específics, s'hi compleix una funció determinada i no tothom hi té accés lliure. Aquesta divisió de l'espai serveix, entre altres coses, per establir una graduació entre els membres que formen part de la comunitat.

A la part més sagrada s'hi guarda l'Arca de l'Aliança –l'element més preuat de l'església etiòp. El costum només permet que hi accedeixin els monjos i els capellans. A qualsevol persona que no formi part d'aquests estaments li és taxativament prohibida



Interior de la torreta circular on viu un monjo.

l'entrada. Gran part de la missa es desenvolupa dins d'aquesta cambra. El monjo que celebra l'eucaristia recita monòtonament i quasi de memòria el llibre sagrat tot mantenint la mà dreta damunt de l'Arca. El text està escrit en gees (l'anhàric antic). Actualment l'anhàric és la llengua oficial d'Etiòpia.

Un dels capellans que l'assisteix s'ocupa de girar les pàgines i també d'il·luminar-lo amb una espelma. L'altre sacerdot va espargint encens fins que tot l'edifici queda ben purificat.

Durant la missa el monjo que s'ocupa de la celebració i els dos sacerdots que l'acompanyen només surten d'aquesta cambra en dues ocasions: a mitja missa, quan es fa un petit descans i s'aprofita perquè els feligresos besin el llibre sagrat, i pràcticament a l'acabament, quan es reparteix el cos de Crist.

La comunió esdevé un punt àlgid de la litúrgia etiòp. Per això se li reserva el segon espai més sagrat que en el cas de Debre Berhan Selasie està a continuació d'on es guarda l'Arca de l'Aliança. En

aquest recinte es permet que durant la missa s'hi estiguin els dos diaques que ajuden el monjo i els sacerdots i les persones que tenen un vincle especial amb l'església. Per descomptat, durant la comunió hi accedeix tot aquell que vol i pot prendre el cos sagrat.

L'acte pròpiament dit de la comunió no deixa d'ésser sorprenent pel ritual i secretisme del qual participa. El monjo que reparteix el pa apareix acompanyat de dos capellans i dos diaques. Un d'ells el protegeix amb una fantàstica ombrel·la de color porpra que li dona un aire majestuós. Cada feligrès que participa de l'acte pren pa, vi i un vaset d'aigua beneïda. Per tal que cap persona visualitzi la forma del cos sagrat, el monjo en qüestió recobreix el calze amb un mocador i introdueix ràpidament l'hòstia a la boca dels feligresos. Un dels capellans fa anar intensament l'encenser amb l'objectiu de crear una nuvolada espessa que difumina les formes presents a la sala. Mentrestant tothom canta qui sap què.

Les pintures sagrades

En aquesta església, al recinte que us estem descrivint hi ha unes pintures tapades que només es poden descobrir dos cops l'any pel monjo o els capellans. Una d'aquestes representa Sant Miquel, un sant especialment venerat en aquesta contrada ja que va foragitar els musulmans quan intentaven destruir l'església.

Per acabar, el monjo ens ensenya l'espai interior de l'església menys restringit. Es tracta de l'espai on a tothom se li permet entrar. Hi trobem els fidels —separats segons el sexe; els homes se situen a la part dreta mentre que les dones i la mainada a l'esquerra. Aquesta zona és freqüentada per la gent que tot i ser creient ha trencat algun precepte important, per la gent que no vol combregar, etc.

En el cas de Debre Berhan aquesta zona recobra una especial importància per les pintures que conté a les parets i al sostre. Es tracta d'una autèntica meravella, la veritat és que no saps per on has de començar. Davant nostre podem admirar la Santíssima Trinitat representada per tres figures masculines impactants. Totes tres, amb un rostre contemplatiu i bondadós vorejat per una aurèola ataronjada, ofereixen l'eucaristia. A la part inferior podem apreciar la crucifixió de Crist.

Ara bé, allò que més ens impacta és indubtablement la decoració del sostre. Tots els cabirons estan escrupolosament decorats amb nombrosos arcàngels que vigilen atentament tots i cada un dels racons de l'església.

La porxada del temple

A diferència del que passa en els llocs de culte catòlics, els etiòps eixamplen la zona sagrada més enllà dels murs de l'església. Quan contemplem l'església de Debre Berhan veiem que consta d'una porxada fantàstica que voreja el perímetre de l'església d'un petit descampat i d'una muralla considerable que separa definitivament la part sagrada de la profana.

Tal com ja hem apuntat, el porxo també té una forma ovoïdal. El coronen 12 pilars i el terra està curiosament empedrat. En aquesta zona la gent se sol descalçar abans d'entrar pròpiament a l'església. A vegades s'aprofita per pregar i també hi ha qui

ho aprofita per seguir la missa. Les persones que arriben tard no tenen altra solució que quedar-s'hi perquè les portes es tanquen i no s'obren fins que s'ha acabat l'ofici.

El petit descampat és realment encisador. Hom hi pot veure en aquesta època de l'any una verdor envejable que contrasta amb la pedra grisa de la muralla i de l'església. A les hores que se celebra la missa és ocupat generalment per la quitxalla que se li fa massa pesat aguantar una celebració de més de dues hores. També s'hi poden veure adults mig endormiscats que fan esforços per no desconnectar del tot de la celebració.

Les torretes dels monjos

L'esplanada està vorejada per una muralla que recorda la de les nostres fortificacions. El mur queda interromput per dotze torretes i per una gran portalada que et facilita l'accés al recinte sagrat. Les torretes, coronades per una mitja volta esfèrica, diuen que simbolitzen els dotze apòstols. Tot i això ens preguntem si tal vegada no representen les dotze portes d'entrada a la ciutat de Jerusalem. Els experts en matèria religiosa no ho neguen pas.

Les torretes a banda de tenir una funció decorativa en tenen una altra de molt pràctica, albergar els pocs monjos que ascèticament hi viuen. Tenim l'oportunitat de visitar-ne una

per l'interior i podem comprovar que tot el que ens havia explicat el jove diaca és poc. Tant punt entrem veiem un monjo assegut que està pregant. Res el pertorba, ni les nostres mirades curioses ni els nostres comentaris ni el *flash* de la màquina de fotografiar.

El xicot que ens acompanya li demana permís per visitar el petit recinte i ràpidament accedeix. Tenim dificultats per entrar-hi tots a la vegada. La torreta no fa més de dos metres de diàmetre i consta de planta i pis. A la planta baixa en prou feines hi cap el llit on dorm el monjo (el qual està fet de tires de cuir), un petit tamboret i un fognonet que serveix per cuinar o escalfar el menjar. Al primer pis, igualment circular, no hi ha pràcticament res llevat d'una tina preciosa que qui sap els anys que fa que està allí. Cada matí el monjo hi puja per fer oració.

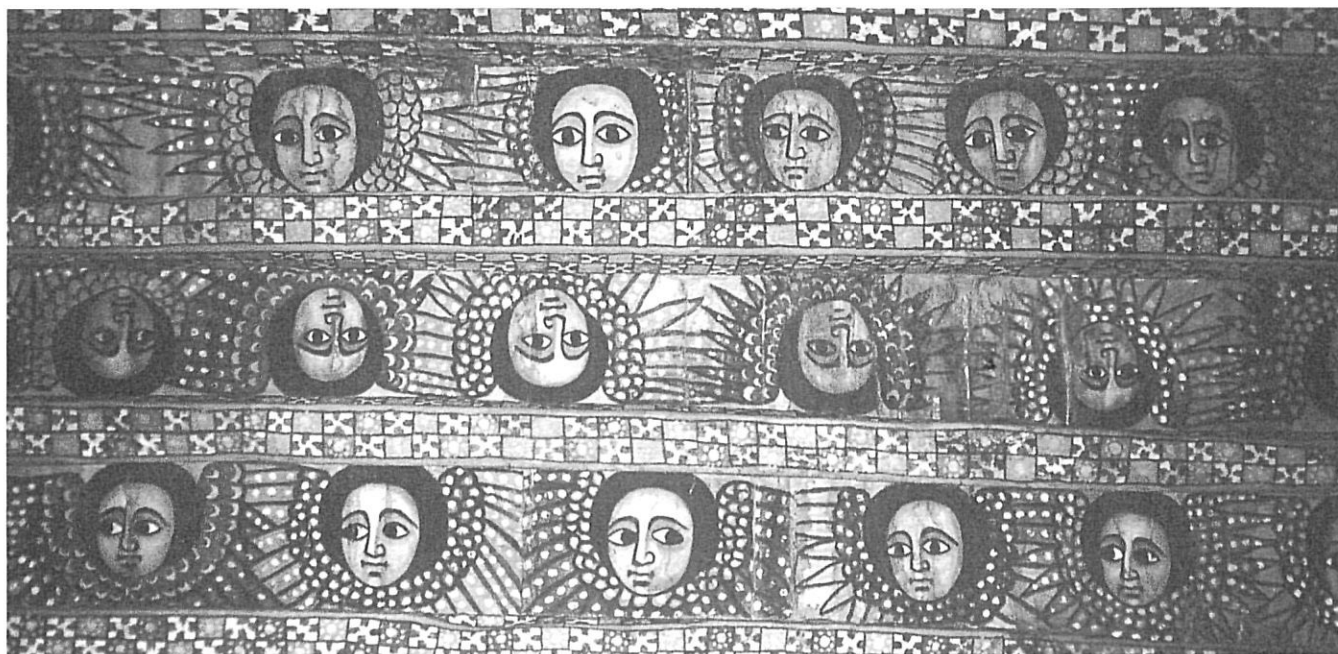
No totes les torretes de Debre Berhan estan ocupades per monjos. Algunes estan deshabitades i una altra és utilitzada com a magatzem per una monja. Sí, sí, el cristianisme ortodox etiop també té monges, a les quals s'assignen funcions específiques. La monja que veiem asseguda al llindar d'una torreta mig enrunada s'ocupa d'elaborar el pa sagrat. Ella és l'encarregada de triar el gra, de moldre'l, de fer la pasta i de coure'l. Tot es fa artesanalment, només faltaria!

A la torreta central, la que està ubicada damunt de la porta principal,

hi viu el monjo més important de la comunitat i s'hi guarden mil i un objectes que s'utilitzen per als ritus més diversos. Només d'entrar observem un reguitzell de paraigües de diferents colors adornats amb sorgits esplèndids. També hi veiem una estiba de llibres de pergamí que ens recorden els miniat medievalls europeus. A la part central hi ha una gran taula ocupada, almenys en el moment que fem la visita, pel monjo principal, per un parell de *marguetes* i per un senyor que presumptament representa un delegat de l'Estat. Avui ha fet una visita amb l'objectiu d'emportar-se la part que li correspon del que s'ha recaptat per la venda d'entrades.

Després d'escoltar atentament les explicacions del monjo i de veure amb els nostres propis ulls la meravella de Debre Berhan, ens preguntem si veurem quelcom semblant en els indrets que ens queden per visitar. Inicialment ens pensem que res pot superar el que hem contemplat, però després de desplaçar-nos més al nord, concretament a Labilela, ens veiem obligats a modificar la nostra idea. Etiòpia de nord a sud i d'est a oest està plena de racons bonics que delecten el viatger intrigat per conèixer persones, cultures i maneres de viure molt diferents a les nostres.

Jordi Feu i Gelis és sociòleg.
Anna Farjas i Bonet és filòloga.



Els cabirons del sostre de Debre Berhan estan decorats amb àngels que vigilen tots els racons de l'església.